

10. Egy kétlépcsős modell szövegmondatok szemiotikai textológiai reprezentációjához

DOBI EDIT

A tanulmányban ismertetett reprezentációs modell a szemiotikai textológia keretében közelít a szövegmondatokhoz. Ahhoz, hogy a szövegmondat-leírás elméleti keretét meghatározhassuk, célszerű tisztázni az alapvető fogalmakat. Tanulmányom első része ezeket a fogalomértelmezéseket tartalmazza, a továbbiakban pedig egy konkrét szövegmondat leírásán keresztül mutatom be a modell működését.

A cím értelmezéséhez, úgy gondolom, fontos meghatároznom néhány benne szereplő fogalom jelentését is: a modell „kétlépcsős” jelzője azt hivatott kifejezni, hogy a reprezentáció két megközelítésből áll, egy globális szemiotikus és egy kanonikus komponensből.

A **szemiotikai textológia** PETŐFI S. JÁNOS elméletében a jelek értelmezésén alapuló szövegtudomány, amely természeténél fogva a szövegeket komplex jeleknek tekinti (PETŐFI 1996: 8–9).

A szövegmondat-elemzés alapjául szolgáló elméleti keretben a „reprezentáció” fogalma egy szövegmondat szintaktikai, szemantikai, pragmatikai aspektusainak lehetőség szerinti formalizált leírását jelenti. Azzal a célkitűzéssel, hogy mind verbális síkon, mind a valóságábrázolás síkján a szöveg textualitásának leírásához használható információkkal szolgáljon.

A szemiotikai textológia célkitűzéseinek megvalósításához különböző nyelvészeti tudományokra és a nyelvészetek társtudományaira egyaránt támaszkodnunk kell. A reprezentációs modell ismertetésekor elsősorban a nyelvészeti ágakkal foglalkozom, ahol célszerű különbséget tenni **rendszer nyelvészet** és **szöveg nyelvészet** között.

A „szövegmondat” fogalma rendszer nyelvészeti és szöveg nyelvészeti alapon a „rendszer mondat” fogalmával oppozícióba állítva definiálható. Célszerűbbnek gondolom e fogalom meghatározására az elméleti keret áttekintése után visszatérni.

– A **rendszer nyelvészet** feladata egy valamilyen módon értelmezett nyelvi kompetencia jólformáltsági kritériumainak eleget tevő nyelvi rendszerbeli struktúrák — a mondat nagyságrendjében rendszer mondatok — vizsgálata és kanonikus reprezentációja. A rendszer mondatok reprezentációjában három fő komponens vesz részt: egy *explicációs komponens*, egy *strukturális komponens* — amely egy relációs és egy transzformációs komponenszt foglal magában — és

egy *pragmatikai komponens*, amely a nyelvi elemek használati feltételeivel foglalkozik. A rendszermondat-reprezentáció alapja a *tezaurisztikus szótár*, amely az egyes címszók jelentését — egyéb összetevők mellett — bizonyos explikációs szabályoknak eleget tevő explikációkban adja meg. Ez a két összetevő együttesen alkotja az explikációs komponenst. A rendszermondatot, illetőleg összetevőit nyelvi-szemantikai, lexiko-szintaktikai, logikai szempontból a *relációs komponens* reprezentációs alkomponensei írják le. A rendszermondat egyes strukturáltsági fázisait a relációs komponens alkomponensei reprezentálják, az egyes strukturáltsági fázisok közötti összefüggések leírását a *transzformációs komponens* végzi az átmeneteket biztosító szabályok által. A **pragmatikai komponens** annak vizsgálatával és leírásával foglalkozik, hogy a rendszer elemei milyen feltételek teljesülése esetén válhatnak valamely kontextus és/vagy kotextus részévé. Ez a nyelvészeti ág a rendszermondatokból potenciális szövegmondatok halmazát hozza létre. Ebben az értelemben a potenciális szövegmondatok pragmatikai paraméterekkel ellátott rendszermondatok, ahol a „pragmatikai paraméter” kifejezés úgy értendő, hogy a rendszermondatoknak nincs referenciája, míg a potenciális szövegmondatok potenciális referenciával rendelkeznek. (A szemiotikai textológia keretében a „kotextus” fogalma egy adott szövegmondat verbális szövegkörnyezetét, a „kontextus” fogalma pedig azt a szituációt jelenti, amelyben egy adott szövegmondat kommunikáció funkciót tölt be.)

– A **szövegnyelvészet** célja, hogy a szövegben vagy önálló szöveggént megvalósuló szövegmondatok szintaktikai és korreferenciális strukturáját reprezentálja a szövegből kiindulva az aktuális ko- és/vagy kontextus függvényében. Ebben az egyes szövegmondatoknak megfeleltethető rendszermondatok — mint pragmatikai paramétereiktől megfosztott szövegmondatok — reprezentációjából indul ki. A szövegmondat-reprezentáció ennél fogva egyaránt támaszkodik magára a nyelvi rendszerre, a nyelvi rendszer elemeinek használatára, illetve a világra vonatkozó ismeretekre is. A szövegmondatok aktuális megformáltságát szemléltetni kívánó elemző reprezentáció a szövegnyelvészeti és a rendszernyelvészeti aspektus együttes érvényesítésén túl tehát a világra vonatkozó tudást is kíván. Ezeknek az irányvonalaknak megfelelően a szövegnyelvészet két fő komponenst foglal magában, egy strukturális és egy pragmatikai komponenst.

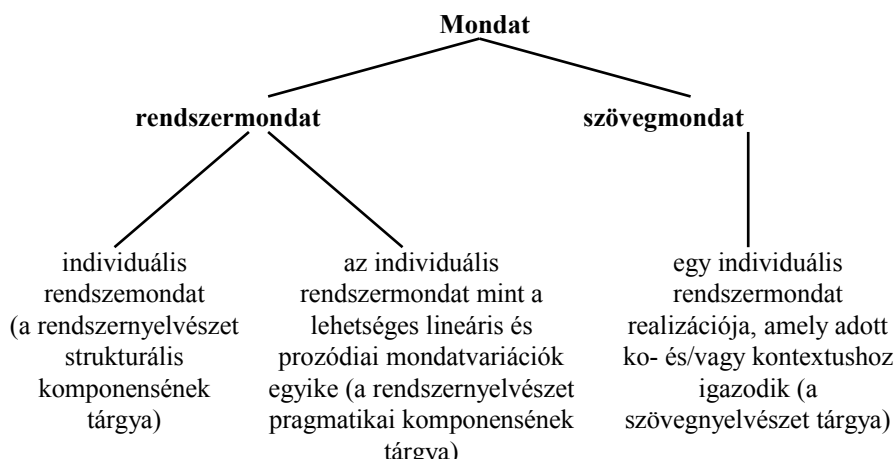
Az, hogy mind a rendszernyelvészeti, mind a szövegnyelvészeti elemzés strukturális és pragmatikai aspektust is mutat, az itt vázolt szövegmondat-reprezentáció elméleti alapállását jellemzi: szerkezeti elemzés csak a pragmatikai befolyásoltság figyelembevételével lehet releváns.

A nyelvészetek megkülönböztetése — ahogy ez a fenti fogalomértelmezésekből is kiderül — a differenciálatlan mondatterminus helyett megkívánja a **rendszermondat** és a **szövegmondat** megkülönböztetését. Ezek szintak-

Egy kétlépcsős modell szövegmondatok szemiotikai textológiai reprezentációjához

tikailag megegyeznek, de pragmatikájuk és szemantikájuk más: pragmatikai paraméterekkel, így aktuális referenciális értékkel csak a szövegmondat rendelkezik. (A referenciális érték „aktuális” jelzője azért célszerű, hogy a lehetséges szövegmondat-változatokhoz rendelhető potenciális referenciális értéktől megkülönböztethessük.)

Az alábbi ábra a mondat fentiek szerint értelmezett két „arcát” szemlélteti:

A fentiek szerint értelmezett rendszermondat és a szövegmondat viszonylatában a **szöveget** egyetlen szövegmondatból vagy szövegmondatok láncából álló képződménynek tartjuk, melynek vannak pragmatikai és vannak inherens tulajdonságai is (Ehhez l. PETŐFI—BENKES 1998: 15–26).

Egy szöveg interpretálása olyan reprezentációs modellt kíván, amely szövegmondatokat eleméz. Ebben a keretben az interpretáció leíró (deskriptív) természetű, feladata a szöveg formális és szemantikai architektónikájának leírása (DOBI — megjelenés alatt).

Abból a szövegmeghatározásból kiindulva, amely a szöveget komplex jelnek tekinti, úgy gondolom, hogy a szöveg elemzéséhez semmiképpen sem nyújthat kielégítő keretet — egy akár kibővített — mondatgrammatika sem, mivel a szövegjelenségek leírása nem korlátozódhat csupán nyelvészeti aspektusokra.

Ismeretes, hogy mondat nagyságrendű nyelvi egységek leírásával több deskriptív irányzat foglalkozik (egy részük morfológiai, lexiko-szintaktikai, szintagmatikai stb. vizsgálatokra is támaszkodik), de többnyire tisztán nyelvészeti elméleti keretük miatt nem nyújthatnak kielégítő alapot olyan jelenségek elemzéséhez, amelyek egy adott kontextus és/vagy kontextus függvényében realizálódnak. Ez a megállapítás szolgált motivációul ahhoz, hogy

olyan szövegmondat-reprezentációs modellt próbáljak alkotni, amely a szövegelemzés szolgálatába állítható.

A reprezentációs modell, amelyet a továbbiakban bemutatok, két részből áll: egy globális szem-formális és egy kanonikus szemiotikai textológiai megközelítésből.

- mindkét megközelítés *szemiotikai textológiai*, mert a reprezentációs célú elemzés a szövegmondatokat a szöveg mint komplex jel olyan szövegkompozíciós makroegységeinek tekinti, amelyek bár felépítésükre nézve szintén komplexek, szövegbeli szerepüket tekintve elemi egységek;
- az *első megközelítés globális*, mert az alkotott modell keretében az adott szövegmondat és a neki megfeleltethető rendszermondat, illetve ezek összetevőinek összehangolt — ko- és/vagy kontextuális befolyásoltságukat figyelembe vevő — funkcionális-grammatikai, szintaktikai, (ko)referenciális leírása történik; *szem-formális*, mert a megközelítés egyrészt — célszerűség és lehetőség szerint — formalizált reprezentációs modell létrehozására törekszik; másrészt figyelembe veszi, hogy a szövegből kiinduló poliglott szövegnyelvészeti leírás — amely az adott elméleti keretben alkalmazható/alkalmazandó funkcionális mondattani alapokra is támaszkodik — egészében vett formalizálást nem tesz lehetővé;
- a *második megközelítés kanonikus*, egyrészt azért, mert az adott ko- és/vagy kontextusban megjelenő szövegmondatokat aktuális struktúrájuknak, megformáltságuknak megfeleltethető rendszermondatoknak pragmatikai paraméterekkel ellátott megnyilvánulásaként kezeljük, másrészt azért, mert a reprezentációt egy kanonikus szabályrendszernek megfelelően hozzuk létre.

A jelen modell kétlépcsősségének heurisztikai motivációja az, hogy figyelembe véve és ötvözve a meglévő mondatreprezentációs szisztémákbeli eljárásokat és ismereteket, olyan reprezentációt hozzon létre, amely kritikai szempontból elemezhető.

A reprezentációs modell működését mutatja a következő szövegmondat-elemzés.

A választott szövegmondat ANTOINE DE SAINT EXUPIERY *Kis herceg* című regényének magyar fordításából való. (A modell bemutatása szempontjából annak nincs jelentősége, hogy a szöveg eredeti-e vagy sem.) A kontextus ismertetése (és a grammatikai utalások referenciális értékének azonosíthatósága) céljából az elemzésre választott szövegmondat közvetlen szövegelőzményét is idézem (az egyes szövegmondatok előtt álló jelzések a szövegmondatoknak mint minimális makrokompozíciós egységeknek szövegbeli sorrendjét jelölik):

[K01]Rövidesen jobban is megismerhettem ezt a virágot. [K02]A
kis herceg bolygóján mindig voltak virágok, nagyon egyszerű

Egy kétlépcsős modell szövegmondatok szemiotikai textológiai reprezentációjához

virágok, egy sor szírommal, helyet is alig foglaltak, és nem zavartak senkit. [K03]Reggel megjelentek a fűben, estére elhervadtak. [K04]De ez egy szép napon egyszerre csak kicsírázott, magva a jó ég tudja, honnét került oda, és a kis herceg aprólékos gonddal figyelte a zsenge hajtást, amelyik semmilyen más hajtáshoz nem hasonlított. [K05]Ki tudja, nem holmi majomkenyérfaféleség-e? [K06]A vesszőcske növekedése azonban hamarosan abbamaradt, és a kis növény hozzákezdett a virágkészítéshez.

1) Globális szem-formális megközelítés

Az elemzendő nyelvi egység és a hozzárendelt struktúraleírások	I. Szövegmondatok globális szem-formális szemiotikai textológiai megközelítése		
	1. manifesztált vizuális szövegmondat	2. verbális elemekkel [vb] kiegészített vizuális szövegmondat	3. verbális elemekkel és korreferenciaindexekkel [vb&ind] kiegészített vizuális szövegmondat
0. Az elemzendő nyelvi egység	K.. 1.0.	K..&vb 2.0.	K..&vb&ind 3.0.
1. lexiko-szintaktikai reprezentáció	K../ 1.1. LeSzin-repr	K..&vb/ 2.1. LeSzin-repr	K..&vb&ind/ 3.1. LeSzin-repr
2a relációs-organizáció ágrajzos	K../ 1.2a Relorg-ágrajzos	K..&vb/ 2.2a Relorg-ágrajzos	K..&vb&ind/ 3.2a Relorg-ágrajzos
2b relációs-organizáció levezetett	K../ 1.2b Relorg-levezetett	K..&vb/ 2.2b Relorg-levezetett	K..&vb&ind/ 3.2b Relorg-levezetett
3. relációs-organizáció linearizált	K../ 1.3. Relorg-linearizált	K..&vb/ 2.3. Relorg-linearizált	K..&vb&ind/ 3.3. Relorg-linearizált

A táblázat

Az egyes reprezentációs lépések elnevezéseiben használt rövidítések értelmezése a következő:

K..: elsőfokú makrokompozíciós egység (szövegmondat);

&vb: verbális kiegészítés;

&ind: korreferenciaindexekkel való kiegészítés;

repr: reprezentáció;

LeSzin: lexikai-szintaktikai;

Relorg: a relációs organizáció.

Látható tehát, hogy a szövegmondat globális szem-formális reprezentációja szempontjából három fontos lépés tűnik mindenképpen célszerűnek:

- a 1.0. ([K..]), amely a szövegmondat szövegben/szöveggént vizuálisan manifestált formája;
- a 3.0. ([K..&vb&ind]), amely a szövegmondat verbálisan és korreferenciaindexekkel kiegészített változata, ahol a verbális kiegészítés egyaránt történhet a szövegelőzmény és az elemzett szövegmondatot követő szövegmondatok, valamint a valóságra vonatkozó tudásunk alapján;
- a 3.1. ([K..&vb&ind/LeSzin-repr]), amely a szövegmondat verbálisan és korreferenciaindexekkel kiegészített változatának lexiko-szintaktikai reprezentációja, ahol az adott szövegmondatban explicit formában megjelenő összetevőkön kívül a verbális kiegészítések egyes összetevőikhez is morfológiai, szófajra, mondatbeli funkcióra, referenciális értékre vonatkozó információt rendelünk.

1.0. LÉPÉS

[K6]: *A vesszőcske növekedése azonban hamarosan abbamaradt, és a kis növény hozzákezdett a virágkészítéshez.*

3.0. LÉPÉS

[K6&vb&ind]:

A K6-ot megelőző szövegmondatok reprezentációjához bevezetett korreferenciaindexeket itt nem ismertetem. A K6 reprezentációjához a következő korreferenciaindexek bevezetése látszik célszerűnek:

i20 = a vesszőcske, a kis növény (a zsenge hajtásnál nagyobb),

qi20 = kis (az i20 kvalifikátora),

i21 = a vesszőcske(i20) növekedése,

i22 = virágkészítés,

t6.1 = hamarosan.

A szövegmondat reprezentációjában a nominális funktorokon kívül a szövegmondat saját igei és kötőszói funktorainak jut fontos szerep. A „funktör” terminus kétféleképpen értelmezhető: Egyrészt minden lexéma funktornak tekinthető, mert a valóság valamely entitására referál. Másrészt azok az elemek nevezhetők funktornak, amelyek meghatározzák, hogy milyen természetű nyelvi

Egy kétlépcsős modell szövegmondatok szemiotikai textológiai reprezentációjához

egységeknek lehetséges vagy szükséges fellépniük valamely mondat összetevőjeként. Egyedi szófaji sajátásaik alapján az igék, a főnevek és a kötőszók tarthatók számon utóbbi értelemben vett funktorokként.

Az adott szövegmondat funktoraihoz az alábbi korreferenciaindexek rendelhetők:

f6 = és,

f6.1 = abbamarad (*vmi vmikor*),

f6.2 = hozzákezd (*vmi vmihez*).

[K6&vb&ind]: <<*A^vesszőcske^növekedése*[i21](i10) *azonban hamarosan*[t6.1] *abbamaradt*[f6.1](i21)>[k6.1], *és* <*a^kis*[qi20]^*növény*[i20] *hozzá*[i22]-*kezdett*[f6.2](i20) *a^virágkészítéshez*[i22]>[k6.2]>.[K6]

A különböző zárójeltípusok azt szemléltetik, hogy eltérő szófajú nyelvi egységek különböző módon referálnak akár a valóságnak ugyanarra a darabjára.

3.1. LÉPÉS

[K6&vb&ind/LeSzin-repr]:

a	vesszőcske	növekedése	azonban	hamarosan	abbamaradt	,és
–	–	növekedés-e	–	–	abba- marad-t	–
ne	fn	fn-r	ksz	hsz	ik	i-*k-m-*sg.3
[A...	j _{bi} ³	...A ²	–	H _i ²	[Á...	...Á ¹]
[i21]			f5/6	[t6.1]	[f6.1](i21)	f6
					[k6.1]	
[K6'] →			f5/6			

a	kis	növény	hozzákezdett		a	virágkészítéshez.
–	–	–	hozzá-	kezd-e-tt	–	virág-készít-és-hez
ne	mn	fn	ik	i-*k-m-*sg.3	ne	fn-r
[A...	...i _{mi} ... ³	...A ²	[Á...	...Á ¹	[H _{ád} ...	... ²
	[qi20]	[i20]	[f6.2](i20)(i22)		[i22]	
						[k6.2]
						← [K6'
						[K6

A lexiko-szintaktikai reprezentációt szemléltető táblázat az alábbi információkat tartalmazza:

- az 1. sorban az elemzett szövegmondat explicit egységei, valamint — ha vannak ilyenek — verbális kiegészítései szerepelnek,
- a 2. sorban az összetevők morfológiai jellemzői találhatók (szóelemekre bontásuk, az egyes morféma típusai),
- a 3. sor az egyes összetevőkhöz rendelt szófaji információkat tünteti fel,
- a 4. sor az összetevők funkcionális mondatrészi szerepeit mutatja (a felső indexek az egyes mondatrészek szintjét jelzi a mondat struktúrájában),
- az 5. sor az egyes összetevők referenciális értékét jelző korreferenciaindexeket tartalmazza,
- az utolsó sorok a tagmondatok, illetve a szövegmondat szimbólumait tüntetik fel.

(Az utolsó sorok száma voltaképpen attól függ, hogy hány tagmondat milyen típusú összetételéből jön létre az összetett szövegmondat egésze.)

A lexiko-szintaktikai reprezentációban szereplő rövidítések az alábbiak szerint értelmezendők:

- A, Á, H, j: funkcionális mondatrészek rövidítései,
- i, fn, mn, ksz, msz, hsz, ne, ik: a szófajok rövidítései,
- r: rag,
- k: kijelentő mód,
- m: múlt idő,
- sg: egyes szám.

Kommentár:

K6 egy *azonban* kötőszóból és két tagmondatból áll.

K6 két tagmondatának mindegyik összetevője explicit, ezért a **verbálisan** kiegészített változat lexiko-szintaktikai reprezentációja itt nem releváns lépés. A k6.1 egy *a b b a m a r a d vmi vmikor*, a k6.2 egy *h o z z á k e z d vmi vmihez* funktor+argumentumai struktúrából származtatható.

Mivel az „azonban” kötőszó nem a szövegmondaton belüli, hanem az előző és az elemzett szövegmondat közötti logikai viszonyra utal, a reprezentáció szempontjából nem közvetlen összetevője az első tagmondatnak. Ennek szemléltetése végett vezettem be a K6’ szimbólumot, amely a szövegmondat „azonban” nélküli összetevőit foglalja magában.

2) A szövegmondatok kanonikus szemiotikai textológiai reprezentációja

Az elemzendő nyelvi egység és a hozzárendelt struktúraleírások	II. Szövegmondatok <i>kanonikus</i> szemiotikai textológiai megközelítése		
	1. adott kiinduló- szerkezet–család strukturális reprezentációja	2. adott szövegmondat- manifesztáció logikai reprezentációja	3. adott szövegmondat akusztikai és/vagy vizuális reprezentációja
0. Az elemzendő nyelvi egység	1.0. K..(&vb) kiinduló-szerkezetek	2.0. adott K..(&vb) - manifesztáció	–
1. lexiko-szintaktikai kanonikus alapstruktúrák	1.1. P../Org [f]{A}- alapstruktúrái	–	–
2a relációs-organizáció ágrajzos	1.2a P../&ind/ Ágrajzos-Str	2.2a P../&ind/ Ágrajzos-Log	–
2b relációs-organizáció levezetett	1.2b P../&ind/ Levezetett-Str	2.2b P../&ind/ Levezetett- Log	–
3. relációs-organizáció linearizált	–	2.3. P../&ind/ Linearizált- Log	3.3. P../&ind/ Linearizált-Ak/Vz

B táblázat

Azoknak a rövidítéseknek értelmezése, melyek a globális szemi-formális reprezentációban nem szerepeltek, de a kanonikus reprezentációs lépésekben szerephez jutnak, a következő:

P..: proposíció;

Org: organizáció;

[f]{A}: funktor+argumentuma(i) struktúra;

LiM: lineáris manifesztáció;

Log: logikai struktúra;

Ak: a szövegmondatnak prozódiai jegyekkel ellátott (akusztikus) változata;

Vz: a szövegmondatnak prozódiai jegyekkel ellátott (akusztikus) változatának vizuális megjelenítése.

A szövegmondat kanonikus reprezentációja szempontjából a következő lépések látszanak célszerűnek:

- az 1.0. ([K..(&vb)]), a reprezentált szövegmondat szövegben/szöveggént aktuálisan megvalósuló (vizuálisan manifestált) formájának verbálisan kiegészített változatához rendelhető potenciális kiindulószerkezet-változatok reprezentációja. Ezekben a reprezentációkban az adott szövegmondatban explicit módon kifejtett összetevők eredeti formájukban szerepelnek, az adott szövegmondatban implicit módon jelen lévő összetevőket zárójelbe zárt verbális kiegészítések fejezik ki;
- az 1.1. ([P../Org [f]{A}-]), a propozícióként értelmezett adott szövegmondat tagmondatainak alapját képező funktor+argumentumai struktúrák kanonikus leírása, melyben a funktor verbális elem+morfológiai információ+(az igei toldaléknak megfelelő) korreferenciaindex, minden egyes argumentum-összetevő pedig szerepindikátor+morfológiai információ+argumentumváltozó felépítésű. (A reprezentáció jelen fázisában az argumentumváltozókat verbális kifejezés még nem helyettesíti.) Az adott szövegmondat összetevőihez rendelhető szerepeket a reprezentációhoz alkotott szerepindikátor-lista tartalmazza (PETŐFI—DOBI 2000: 133–42).
(A propozíció mint egy adott szövegmondatban megnyilvánuló tényállást kifejezésre juttató kanonikus struktúra — ezen jegyeinél fogva — az adott szövegmondat verbálisan kiegészített vátozata reprezentációjaként értelmezendő.);
- a 2.0. ([K..(&vb)]), az elemzett szövegmondat verbálisan kiegészített változatának reprezentációja;
- a 2.2a ([P../&ind/Ágrajzos-Log]), az adott szövegmondat mint propozíció logikai-strukturális reprezentációja ágrajzzal, amely az egyes szövegmondat-összetevőket az adott ko- és/vagy kontextusnak megfelelő logikai szerepüknek megfelelő pozícióban tünteti fel, s indexekkel jelzett nyomokkal utal azokra a mozgatókara is, melyek révén a generált mélystruktúrából a szöveg egységeként manifestált felszíni szövegmondat-struktúra létrejött;
- a 2.2b ([P../&ind/Levezetett-Log]), az adott szövegmondat (ko)referenciaindexek alkalmazásával létrehozott propozicionális reprezentációjához rendelhető logikai rendszermondat-struktúra reprezentációja;
- a 2.3. ([P../&ind/Linearizált-Log]), az adott szövegmondathoz rendelt propozíció logikai struktúrájának linearizált reprezentációja a verbális kiegészítések figyelmen kívül hagyásával;

Egy kétlépcsős modell szövegmondatok szemiotikai textológiai reprezentációjához

- a 3.3. ([P..**&ind**/Linearizált-Ak/Vz]), az adott szövegmondathoz rendelt propozíciónak megfeleltetett — kizárólag prozódiai jegyeket tartalmazó — akusztikai manifesztáció vizuálisan megjelenített linearizált reprezentációja a verbális kiegészítések figyelmen kívül hagyásával.

1.0. LÉPÉS

K6(&vb) kiinduló szerkezet kontextusa:

1.	A	vesszőcske	növekedése	azonban	hamarosan	és	a kis növény hozzákezdett a virágkészítéshez	1.
2.		abbamaradt					a kis növény hozzákezdett a virágkészítéshez	2.
3.	A	vesszőcske	növekedése	abbamaradt	azonban		a kis növény hozzákezdett a virágkészítéshez	3.
		hamarosan						
		azonban	a vesszőcske növekedése	hamarosan	abbamaradt			

Mindkét tagmondat többféle összetevő-sorrendben valósulhat meg (itt csak jelzésszerűen utalok egy-két sorrendi lehetőségre), azonban a két tagmondat nem cserélhető fel. Elvileg az egyes tagmondatok belső sorrendi variációit figyelembe véve 4 x 3, azaz 24 x 6 = 124 sorrendi variáció képzelhető el. Ezek számát azonban a szemantikai jólformáltság kritériuma csökkentheti.

1.1. LÉPÉS

P6/Org-[f]{A}:

A P6/Org létrehozásához a következő funktor+argumentuma(i) struktúrákra ([f]{A}-ra) van szükség.

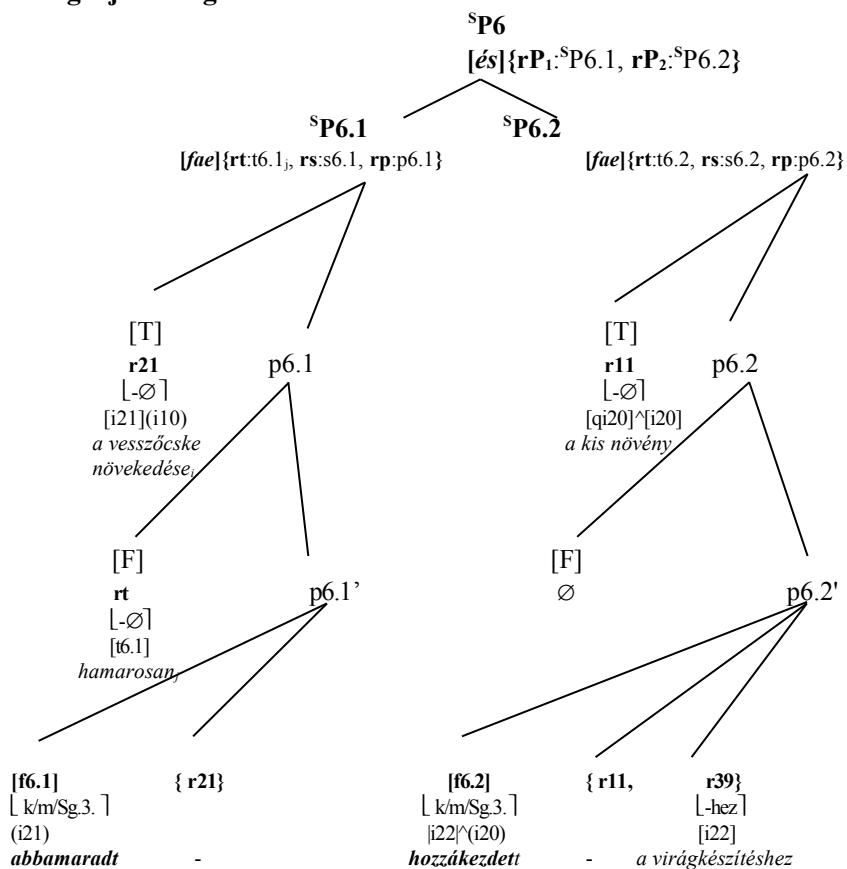
[abbamarad[.....](.....)]{r21[.....]: x1};
[hozzákezd[.....](.....)]{r11[.....]: x1; r39[.....]: x2};

2.0. LÉPÉS

K6&vb: *A vesszőcske növekedése azonban hamarosan abbamaradt, és a kis növény hozzákezdett a virágkészítéshez.*

2.2a LÉPÉS

P6/ágrajzos-Log:

A szövegmondat „azonban” összetevőjével itt nem foglalkozom, a szövegmondat belső struktúráját nem befolyásolja (egyedül a lehetséges sorrendi variációk számát növeli).

2.2b LÉPÉS

P6&ind/levezetett-Log:

$^sP6 := [és]\{rP_1: ^sP6.1, rP_2: ^sP6.2\};$
 $P6.1 := [fae]\{rt:t6.1, rs:s6.1, rp:p6.1\}$
 $P6.1 := ^p[abbamarad \lfloor k/m/Sg.3 \rfloor (i21)]\{r21 \lfloor -\emptyset \rfloor: ^T[i21](i10)\},$
 $[a^{^vesszőcske^{^növekedése}}]\{r0: [i21](i10)\},$
 $[hamarosan]\{r0: t6.1\}.$
 $P6.2 := [fae]\{rt:t6.2, rs:s6.2, rp:p6.2\}$
 $P6.2 := ^p[hozzákezd \lfloor k/m/Sg.3 \rfloor (i22|^{(i20)})]\{r11 \lfloor -\emptyset \rfloor: ^T[qi20]^{(i20)},$
 $r39 \lfloor -hez \rfloor: ^p[i22] \},$
 $[a^{^kis^{^növény}}]\{r0: [qi20]^{(i20)}\},$
 $[a^{^virágkészítés}]\{r0: i22\}.$

2.3. LÉPÉS

$P6 \&ind/LiM-Log := ^s\langle ^Tf[i21](i10) 'azonban' ^Ff[t6.1] f6.1(i21) \rangle f6 ^s\langle ^Tf[qi20](20) f6.2(i22, i20) ^p f[i22] \rangle \rangle$

3.3. LÉPÉS

$P6 \&ind/LiM-Ak := \langle \langle ^Tf[i21](i10) 'azonban' ^Ff[t6.1] f6.1(i21) \rangle \_ \_ f6 \langle f[qi20](20) ^p f6.2(i22, i20) f[i22] \rangle \rangle$

Az adott reprezentációs modell szimbólumhasználata (_ / _ : szünet, ^ : hangsúly) azért nem követi a „klasszikus” prozódiai leírásokét, mert bizonyos jelölések a reprezentációs modell más lépéseiben más jelenségek szemléltetésére vannak lefoglalva.

Összefoglalás, Kitekintés

Az itt ismertetett modell természetesen nem az egyetlen helyes módja a szövegmondatok leírásának. Inkább úgy tekintendő, mint egy lehetséges megközelítése azoknak a sajátosságoknak, amelyeket az egyes grammatikák — természetüknél fogva — nem képesek kielégítően elemezni.

Ha egy olyan modellt kívánunk létrehozni, amely szövegekben realizálódó egységek leírását tűzi ki célul, akkor ezek a komplex jelek egyszerre két oldalról támasztanak elvárást egy ilyen reprezentációs modellel szemben: egyrészt a verbális megformáltság, másrészt a kommunikációs szituáció, illetve az ábrázolt valóság felől. A nyelvi sík leírására több grammatika vállalkozott eddig is, ebben a tekintetben az itt bemutatott modell integráló jellegű, egyaránt támaszkodik a generatív, a funkcionális és az esetgrammatikára is.

A szituáció leírása egy nyelvészeti alapú reprezentációban nagyon összetett kérdés. Egy olyan keret kínálhat megoldást, amely képes eleget tenni a fentebb megfogalmazott kétoldalú elvárásoknak.

A leginformatívabb reprezentáció megalkotásához véleményem szerint a PETŐFI által kidolgozott szemiotikai-textológiai koncepció nyújt megfelelő alapot. Azt is elképzelhetőnek gondolom ezen kívül, hogy nyelvi jelek reprezentációja ISENBERG modelljébe is beépíthető lenne, amely a komplex jeleket, így a szövegeket is, közvetlen cselekvésekként („kommunikative Handlungen”) írja le (ISENBERG 1976).

Annyi bizonyos, hogy végleges (vagy legalábbis véglegesnek tartható) megoldást csak a rendelkezésre álló modellek, valamint számos szövegmondat és szöveg elemzése, illetve reprezentációja hozhat.

Szakirodalom:

- Dobi Edit (megjelenés alatt). Az organizáció és a szövegmondat-reprezentáció összefüggéséről. In: *Szemiotikai szövegtan 13. Szaknyelvi és tankönyvi szövegek szövegtani megközelítése*. Szerk.: Petőfi S. János—Békési Imre—Vass László. JGYF Kiadó, Szeged. (Megjelenés alatt.)
- Horst Isenberg 1976. Einige Grundbegriffe für eine linguistische Texttheorie. In: *Studia Grammatika XI. Probleme der Textgrammatik*. Ed.: František Daneš und Dieter Viehweger. Akademie Verlag, Berlin. 47–145.
- Petőfi S. János 1996. *Az explicitég biztosításának feltételei és lehetőségei természetes nyelvi szövegek interpretációjában*. *Linguistica, series C, Relationes*, 8. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete.
- Petőfi S. János—Benkes Zsuzsa 1998. *A szöveg megközelítései*. *Iskolakultúra*. Iskolakultúra, Budapest.
- Petőfi S. János—Dobi Edit 2000. Tezaurisztikus explikációk alkalmazása a szemiotikai-textológiai korreferenciaelemzésben. In: *Officina Textologica IV. Korreferáló elemek – korreferenciarelációk. Magyar nyelvű szövegek elemzése. Diskusszió*. Szerk.: Dobi Edit—Petőfi S. János. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen.